Teorii realiste ale relațiilor internaționale

Mihai Dobre

Introducere

Realismul ca teorie a relațiilor internaționale reprezintă un mod de gândire rațional, opus idealismului, ce porneşte de la premisa că principalul interes al statelor este supraviețuirea într-un sistem internațional anarhic. Statul caută în permanență să îşi mențină şi să îşi sporească puterea şi securitatea în raport cu alte state.

Originile realismului politic sunt legate de istoricul grec Tucidide (460 - 398 î.Hr.) care, prin lucrarea sa intitulată *Istoria războiului peloponesiac* prezintă cu obiectivitate conflictul pentru autoritate în Grecia dintre Atena şi Sparta. Cauza acestui război este creşterea puterii Atenei în regiune, spartanii fiind îngrijorați că aceasta va obține supremația militară şi economică, iar distribuirea puterii va deveni inegală. Un punct important al operei lui Tucidide îl constituie descrierea „dialogului melian”, reprezentând poziția insulei Melos în conflict. Insula Melos se declarase neutră în cadrul acestei neînțelegeri, însă în realitate susținea financiar Sparta. Acest fapt a dus la un atac al atenienilor, care, după un teribil masacru, au cucerit insula.

Reacția Atenei asupra teritoriului neutru reprezintă una dintre cele mai vechi relatări a unei încălcări a normelor juridice internaționale şi un simbol al concepțiilor lumii antice asupra politicilor internaționale. Importanța *Istoriei războiului peloponesiac* constă în acuratețea şi imparțialitatea cu care sunt relatate evenimentele, textul rămânând până astăzi relevant pentru înțelegerea realismului politic.

O operă fundamentală pentru gândirea realistă este *Principele* (1532) de Niccolò Machiavelli. Lucrarea a fost scrisă ca un manual pentru liderii politici şi conține sfaturi, întărite de exemple, referitoare la cucerirea unui teritoriu (termenul utilizat în carte este „principat”), precum şi la menținerea şi întărirea autorității în interiorul acestuia şi gestionarea relațiilor cu alte state. *Principele* susține principii ca: acapararea cât mai multor teritorii, menținerea de relații bune cu puterile mici şi refuzarea colaborării cu marile puteri, auto-ajutorul este preferabil în locul alianțelor etc. Scrierea lui Machiavelli a stârnit numeroase controverse datorită practicilor aproape malefice pe care sugerează în spiritul ideii că

moralitatea în sensul său tradițional poate fi abandonată pentru stat şi pentru menținerea puterii.

Printre influențele clasice ale realismului în cadrul teoriei relațiilor internaționale se află opere ca *Arta războiului* de Sun Tzu (tratat antic de strategie şi tactică militară), *Leviathan* de Thomas Hobbes (una dintre primele teorii ale contractului social) sau *Despre război* de Carl von Clausewitz (o lucrare de la începutul secolului al XIX-lea despre cele mai favorabile moduri de abordare a războiului).

Principalele teorii ale realismului politic

Realismul clasic

După cel de-al doilea război mondial, realismul devine noul simț al realității pe scena politică internațională. Printre indeile centrale ale acestei gândiri se află: lupta neobosită pentru putere a statelor, statele suverane sunt principalii actori ai jocului de putere, nu există o putere superioară şi astfel sistemul este unul anarhic (anarhia reprezintă opusul ierarhiei), acțiunile statelor au la bază natura umană, natura umană este egoistă şi nu poate fi schimbată, securitatea trebuie să fie principala prioritate, lupta pentru supraviețuire face ca relațiile externe să fie de o importanță capitală etc.

Considerat părintele fondator al realismului, Hans Morgenthau este unul dintre primii teoreticieni şi primul care a dat o formă clară acestui model de gândire politic prin lucrarea sa din anul 1948, *Politica între națiuni: lupta pentru putere şi lupta pentru pace*. Morgenthau susține că societatea este guvernată de „legi obiective”, iar toți actorii de pe scena internațională caută să îşi maximizeze propria putere. Un mod de guvernare eficient, lipsit de emotivitate, necesită evaluarea politicilor strict după efectul pe care acestea l-ar putea avea asupra propriei puteri şi nu după standarde morale. Autorul consideră că una dintre caracteristicile principale ale naturii umane este pofta nestăpânită de putere, omul fiind un animal politic născut sa obțină putere.[1]

În a doua ediție a lucrării sale, Morgenthau enunță cele „şase principii ale realismului politic”, un set de reguli care avea să stea la baza teoriei „tradiționale” sau „clasice” a realismului. Acestea pot fi rezumate astfel:

1. Politica este guvernată de legi obiective izvorâte din natura umană;
2. Elementul central al politicii internaționale este interesul definit în termenii puterii;

[1] Felix BERENSKOETTER, Michael J. WILLIAMS (editori), *Power in World Politics*, Routledge, New York, 2007, p. 51;

3. Interesul este un element obiectiv şi universal valabil, însă însuşirile acestuia pot varia în funcţie de context;
4. Principiile morale universale nu pot fi aplicate în acţiunile statelor;
5. Aspiraţiile de ordin moral ale unui anumit stat nu sunt aceleaşi cu legile morale universale (aşa cum o opinie nu este neapărat egală cu adevărul);
6. Sfera politică este autonomă.[2]

<u>Neorealismul</u>

Realismul structural sau neorealismul reprezintă o trecere de la realismul clasic al secolului al XX-lea spre o nouă gândire actualizată şi adaptată la realitatea politică a sfârşitului anilor 1970. Printre adepţii reprezentativi ai acestei teorii se numără Kenneth N. Waltz, Stephen Walt şi Steven Van Evera.

Conform gândirii neorealiste, sistemul internaţional este format din structura internaţională şi state. Caracteristicile centrale ale structurii internaţionale sunt: principiul conducător este anarhia (nu există o autoritate supremă asupra statelor), există asemănări fundamentale între actori (statele sunt entităţi similare, funcţia lor principală fiind cea de supravieţuire sau securitate), iar capacităţile actorilor sunt împărţite în două mari categorii: militare şi economice. În dezvoltarea teoriei relaţiilor internaţionale, neorealiştii evită conceptele abstracte ca „natura umană" pe care le utilizează realismul clasic în favoarea unor elemente palpabile.

Cel mai important teoretician al realismului structural este Kenneth Waltz, care a schiţat principiile neorealiste în lucrarea sa *Teoria politicii internaţionale* (1979). Acesta preia şi adaptează ideile lui Morgenthau, adâugând elemente din ştiinţe precum economie, sociologie, filosofie ş.a. Waltz susţine că structura internaţională pune presiune asupra statelor, acestea fiind preocupate de potenţialul lor economic şi militar în faţa celorlalte state din sistem. Acest fapt face ca lupta pentru putere a actorilor să fie inevitabilă în cadrul sistemului internaţional, iar astfel conflictul devine un lucru firesc, cooperarea fiind elementul problematic. Statele trebuie să fie interesate de obţinerea şi menţinerea puterii, iar rezolvarea independentă a problemelor este întotdeauna dezirabilă, alianţele pentru a forma un echilibru de putere reprezintă o a doua variantă.

---

[2] Hans J. MORGENTHAU, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (ediţia a 3-a), Alfred A. Knopf, New York, 1960, pp. 4-11;

Teoria lui Waltz porneşte de la ipoteza că sistemul internaţional este anarhic şi, astfel, statele sunt preocupate de supravieţuire. În *Teoria politicii internaţionale* sunt prezentate cele patru caracteristici principale ale realismului structural:

1. Interesul naţional determină acţiunile statului;
2. Necesitatea unor politici externe provine din concurenţa nereglementată dintre state;
3. Analizarea acestei necesităţi poate determina crearea politicilor ce vor servi cel mai bine interesului naţional;
4. Testul definitiv al politicilor adoptate este succesul, prin succes înţelegându-se conservarea şi întărirea statului.[3]

Neorealiştii consideră că o constrângere comună asupra statelor va face din acestea unităţi asemănătoare, astfel specializarea doar în anumite domenii este periculoasă. De asemenea, actorii sunt nevoiţi să imite statele „de succes" sau, în caz contrar, vor fi eliminaţi din sistem, politicile interne deovedindu-se astfel irelevante.

O variantă a neorealismului este realismul defensiv, care susţine că, într-un sistem internaţional pluripolar (bipolar sau multipolar), în rândul statelor apare o dilemă a securităţii. Statele sunt puse în situaţia de a alege cărui stat dominant se va alătura pentru a consolida echilibrul de putere. Reacţia la acest tip de realism este realismul ofensiv.

Realismul ofensiv

Conform aserţiunilor realismului ofensiv, marile puteri sunt actorii principali în politica internaţională. Statele nu sunt mulţumite de nivelul de putere atins, acestea urmărind să obţină maximum de putere şi, în cazul în care circumstanţele permit, să obţină o hegemonie pasivă. Acest tip de realism susţine ideea că tensiunea legată de securitate dintre marile puteri este datorată sistemului internaţional anarhic şi nu naturii umane, aşa cum afirma Morgenthau.[4]

Exponentul principal al acestei teorii este John Mearsheimer, care, în cartea sa *Tragedia politicii marilor puteri*, afirmă că, datorită faptului că este dificil de apreciat de câtă putere va fi nevoie în viitor, cea mai bună variantă în demersul marilor puteri de a-şi asigura necesarul de autoritate este obţinerea hegemoniei, eliminând astfel eventuale provocări dint partea unei alte mari puteri. Ar fi, deci, o imensă eroare din partea unui stat să trecă peste

[3] Kenneth N. WALTZ, *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, New York, 1979, p. 117;
[4] John J. MEARSHEIMER, "Structural Realism", în: Tim DUNNE, Milja KURKI, Steve SMITH (editori), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2007, p. 72;

oportunitatea obținerii hegemoniei crezând că are deja suficient de multă putere pentru a supraviețui.[5]

John Mearsheimer atribuie realismului cinci ipoteze generale:

1. Sistemul internațional este anarhic;
2. Statele dețin dotări militare, ceea ce le dă posibilitatea să atace şi chiar să distrugă alte state;
3. Nici un stat nu poate fi sigur că un alt stat nu îşi va folosi mijloacele militare împotriva sa;
4. Obiectivul principal al statelor este supraviețuirea;
5. Statele sunt actori raționali.[6]

Mearsheimer consideră că intențiile altor state sunt aproape imposibil de anticipat, iar cea mai bună modalitate de supraviețuire în sistemul internațional este obținerea hegemoniei sau a unei puteri cât mai mari. Cu cât un stat este mai puternic în comparație cu rivalii săi, cu atât este mai puțin probabil ca acesta să fie atacat. De asemenea, fiecare stat caută oportunități să încline balanța puterii în favoarea sa.

Realismul post-clasic

Realismul de tip post-clasic a fost elaborat în a doua jumătate a anilor 1990 de autori ca Stephen Brooks şi Charles Glaser. Teoria acestora se aseamănă într-o anumită măsură cu gândirea neorealistă, cele două pornind de la aceleaşi prezumții centrale, însă aduce câteva corecții:

1. Trebuie luată în considerare probabilitatea şi nu posibilitatea izbucnirii unui conflict;
2. Politicile unui stat trebuie să fie calculate în favoarea unor beneficii pe termen lung şi nu pe termen scurt;
3. Interesul pentru dezvoltare economică trebuie să câştige în fața dezvoltării capacității militare.[7]

Concluzii

Fiecare teorie a realismului politic priveşte altfel funcționarea sistemului internațional, fiecare teoretician aducând cu sine noi idei şi perspective. Cu toate acestea, se poate spune că

---

[5] John J. MEARSHEIMER, *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton, New York, 2001, p. 35;
[6] John J. MEARSHEIMER, "The False Promise of International Institutions", *International Security*, vol. 19, nr. 3, 1995, p. 10;
[7] Stephen G. BROOKS, "Dueling Realisms", *Internațional Organization*, vol. 51, nr. 3, 1997, pp. 447-453.

realismul este, în ansamblu, o teorie omogenă şi, indiferent de subdiviziunile sale, rămâne o gândire realistă, raţională şi pragmatică.

Consider că modul realist de înţelegere a relaţiilor internaţionale este cel mai potrivit pentru lumea contemporană, fiind o paradigmă nouă concretiztă printr-o formă evoluată a teoriei politicii internaţionale.

Bibliografie

Literatură de specialitate:

BERENSKOETTER, Felix, WILLIAMS, Michael J. (editori), *Power in World Politics*, Routledge, New York, 2007;

DUNNE, Tim, KURKI, Milja, SMITH, Steve (editori), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2007;

MEARSHEIMER, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton, New York, 2001;

MORGENTHAU, Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (ediția a 3-a), Alfred A. Knopf, New York, 1960;

Kenneth N. WALTZ, *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, New York, 1979;

Studii publicate în reviste:

BROOKS, Stephen G., "Dueling Realisms", *Internațional Organization*, vol. 51, nr. 3, 1997;

MEARSHEIMER, John J., "The False Promise of International Institutions", *International Security*, vol. 19, nr. 3, 1995.